

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко,
Л. Г. Дабло, О. С. Манякіна**

КУЛЬТУРОЛОГІЯ

Курс лекцій

Київ
Видавництво Ліра-К
2021

УДК 930.85(07)

*Рекомендовано вченою радою історичного факультету
Маріупольського державного університету
протокол № 2 від 16 вересня 2020 року*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Лисак В. Ф., професор, доктор історичних наук, декан історичного факультету Маріупольського державного університету.

Попович О. В., професор, доктор філософських наук, професор кафедри практичної психології Маріупольського державного університету.

Культурологія : курс лекцій /Укладачі Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко, Л. Г. Дабло, О. С. Манякіна. За заг. ред. проф. Ю. С. Сабадаш. – Київ: Видавництво Ліра-К, 2021. – 2016 с.

ISBN 978-617-520-035-3

Курс лекцій призначений для вивчення навчальної дисципліни «Культурологія» студентами денної та заочної форм навчання.

Курс лекцій складається з двох модулів: Модуль I – «Теоретичні аспекти культурології як науки про культуру» (дві лекції), Модуль II – «Еволюція культури та головні етапи її розвитку» (дев'ять лекцій). До кожної лекції підготовлені питання для самоконтролю, а до кожного модуля – список рекомендованої тематичної літератури. Завершує видання список навчальної літератури, необхідної для засвоєння дисципліни та словник термінів і понять.

Курс лекцій буде корисним не лише для студентів, але й для працівників галузі культури та для всіх, не байдужих до культурології.

УДК 930.85(07)

ISBN 978-617-520-035-3

© Ю. С. Сабадаш, Ю. М. Нікольченко,
Л. Г. Дабло, О. С. Манякіна. 2021

© МДУ, 2021

© Видавництво Ліра-К,

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
------------------------	---

МОДУЛЬ I. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ЯК НАУКИ ПРО КУЛЬТУРУ

Лекція 1. Культурологія як наука і навчальна дисципліна: предмет і завдання вивчення курсу.....	7
Лекція 2. Культура і цивілізація.....	33
Список рекомендованої тематичної літератури до Модуля I	80

МОДУЛЬ II. ЕВОЛЮЦІЯ КУЛЬТУРИ ТА ВИЗНАЧАЛЬНІ ЕТАПИ ЇЇ РОЗВИТКУ

Лекція 3. Ранні форми культури	82
Лекція 4. Стародавній Схід як культурно-історична епоха	92
Лекція 5. Античність як культурно-історична епоха.....	114
Лекція 6. Середньовіччя як культурно-історична епоха	139
Лекція 7. Ренесанс як культурно-історична епоха	155
Лекція 8. Новий час як культурно-історична епоха.....	163
Лекція 9. Особливості розвитку культури доби Просвітництва	169
Лекція 10. Основні тенденції культури XIX століття	177
Лекція 11. Основні тенденції культури XX-початку XXI ст.....	192
Список рекомендованої тематичної літератури до Модуля II	202

ПІСЛЯМОВА	204
------------------------	-----

РЕКОМЕНДОВАНА НАВЧАЛЬНА ЛІТЕРАТУРА	205
---	-----

КОРОТКИЙ СЛОВНИК КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ПОНЯТЬ, ТЕРМІНІВ ТА ІНШОМОВНИХ СЛІВ	206
--	-----

ПЕРЕДМОВА

Нагальні завдання всебічного удосконалення вищої освіти в Україні актуалізували проблему її гуманізації – набуття молодими фахівцями достатнього обсягу гуманітарних знань. Вирішення цього актуального питання передбачає уведення до навчального процесу курсів, призначених не лише підвищити якість професійної підготовки майбутніх спеціалістів вищої кваліфікації, але й суттєво вплинути на розширення їхнього світогляду. Таким є курс «Культурологія» у Маріупольському державному університеті, спрямований на формування у молоді уявлення про історичну логіку культурних процесів у світі в контексті розвитку культури людства.

Курс «Культурологія» дає можливість студентам досягнути культурологічні надбання світу і духовну діяльність людства. Через призму культурології як науки суб'єкт навчального процесу має можливість формувати об'єктивні знання щодо закономірностей та функціонування культури в усій повноті вияву цього багатомірного феномену в різних регіонах земної кулі. Зокрема, через призму двох напрямків – особистісного формування людини та універсального засобу суспільного життя. Це дає можливість пояснити цілісну картину світу, уявити собі спільність людської цивілізації, в якій кристалізується внутрішнє багатство неповторних національних культур.

Метою курсу є розкриття загальнолюдського сенсу і суспільного призначення культурології як інтегруючої системи знань про досвід існування людини в суспільстві. Мета досягається через вивчення засадничих теоретичних проблем – генези культурологічної думки, сучасних напрямків культурології та контексту співставлення різних типів культур в історії розвитку цивілізації.

Першочерговими завданнями курсу лекцій є отримання студентами знань із культурології як наукової рефлексії уявлень про сутність культури і соціально-культурні процеси загалом; сприяти усвідомленню того, що культурологія допомагає формуванню власної життєвої позиції і надає можливість стратегічного осмислення свого професійного становлення.

У результаті засвоєння курсу лекцій студент повинен знати:

– загальні проблеми культурології та її місце у розвитку суспільства; типи і форми культур, мати уявлення про основні культурно-історичні центри і регіони; розуміти закономірності їхньої еволюції та функціонування;

– роль культури в розвитку цивілізації і пов'язані з нею сучасні соціальні, економічні та етичні проблеми;

– структуру розвитку культури людства, основні культурно-історичні епохи, їхні здобутки у матеріальній та духовній сферах, у різних галузях науки та видах мистецтва;

– різні моделі культури у світовій цивілізації та місце людини в них;

– норми, що регулюють взаємовідносини людей і ставлення людини до навколишнього середовища; сутність суперечностей, що існують на сучасному етапі науково-технічного розвитку, і кризи існування людини у природі

внаслідок порушення рівноваги в ній; важливість вирішення сучасних глобальних проблем;

– культурні процеси і явища, сучасні наукові методи їхнього дослідження на рівні, необхідному для розв'язання практичних завдань у майбутній професійній діяльності.

Студент повинен уміти:

– пояснювати феномен культури, її роль у людському житті; способи набуття, збереження і передачі соціального досвіду, базисних культурних цінностей;

– оцінювати досягнення культури на підставі знань історичного контексту їхнього створення; вести діалог як спосіб виявлення свого розуміння культурних здобутків різних регіонів, народів і націй та визначати напрям власної поведінки в умовах розмаїття культур;

– володіти розвинутою культурою мислення, вміти чітко і логічно висловлювати власні думки в усній і письмовій формах;

– самостійно опанувати нові знання, критично осмислювати набутий досвід із позицій останніх досягнень у галузі гуманітарних наук.

Комплекс знань із культурології призначений спрямовувати студентів у творчо-пошукове річище через особистісну орієнтацію в сукупності цінностей сучасного світу, диференційовано підходити до різноманітних мистецьких надбань, аналізуючи їх. Тому у даному курсі лекцій у концентрованому вигляді відображаються цінності минулого і сучасного; явища доквілля розкриваються у всій динамічності та багатошаровості: від переживання – до знання, від передчуття – до ідеї, від підсвідомого – до свідомого, від інтуїтивно-ліричного – до загального. Ця властивість культурології – виявляти за конкретикою життя глибинні таємниці та розмаїття світу – є важливим інструментом для розвитку особистості.

Практичне значення курсу лекцій полягає у наступному:

– уміти самостійно узагальнювати й аналізувати набуті знання з культурології;

– аналізувати явища духовного життя;

– усвідомлювати природу різних жанрів художньої творчості й видів мистецтв;

– орієнтуватися у багатому світі духовної культури;

– розрізняти світобачення і світорозуміння кожної культурно-історичної епохи;

– збагачувати власну духовну культуру шляхом самоосвіти, творчо працювати над поглибленням і вдосконаленням культурно-освітніх знань;

– сформувати у студентів здатність самостійно осмислювати та оцінювати процеси світового культурного розвитку, застосовувати набуті знання для формування власної громадянської позиції, вироблення чітких ціннісних орієнтацій в умовах сучасного суспільно-політичного життя.

Виховні завдання курсу лекцій полягають у наступному:

– посилення гуманітарної та гуманістичної складових освітнього процесу в Маріупольському державному університеті; усвідомлення майбутніми фахівцями різних галузей знань важливості всебічного духовного розвитку особистості; усвідомлення особистої причетності та відповідальності за майбутнє світової цивілізації;

– формування наукового світогляду, високого рівня культури особистості;

– усвідомлення студентами пріоритетного значення ідеалів демократії, прагнення до загальнолюдських цінностей;

– виховання моральної й естетичної культури, сприяння утвердженню у свідомості молоді принципів загальнолюдської моралі, розвитку зрілих естетичних смаків.

Курс лекцій відповідає Робочій програмі навчальної дисципліни «Культурологія», розробленій на кафедрі культурології та інформаційної діяльності МДУ у відповідності до вимог МОН. Він призначений сприяти закладенню у студентів базових, ключових понять, які є теоретичним підґрунтям для розуміння проблематики теорії та історії світової культури.

Видання допоможе підготувати фахівців, добре обізнаних із історією культури та сучасними проблемами культурного розвитку світової цивілізації, спроможних застосовувати базові знання у професійній діяльності. Зважаючи на специфіку аудиторії, укладачі курсу лекцій зацентрували особливу увагу на спеціальній культурологічній термінології.

МОДУЛЬ I

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ЯК НАУКИ ПРО КУЛЬТУРУ

ЛЕКЦІЯ 1

КУЛЬТУРОЛОГІЯ ЯК НАУКА І НАВЧАЛЬНА ДИСЦИПЛІНА: ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Становлення культурології як науки і визначення основних напрямків культурологічного дослідження. Зв'язок культурології з іншими науками. Діяльнісний підхід у культурології, її предмет та основні категорії. Багатозначність поняття «культура». Структура культури, її види, форми, засадничі функції.

Культура в життєдіяльності окремої людини. Важливість культурологічної освіти на сучасному етапі підготовки фахівців для різних сфер людської діяльності.

Концепції культури. Ментальне поле культури: поняття про ментальність, її категорії та рівні. ю

Інтерес до культури в сучасності визначається багатьма чинниками. Сучасна цивілізація стрімко перетворює навколишній світ, соціальні інституції, побут. У зв'язку з цим культура визначається як фактор творчого життєвого устрою, невичерпне джерело суспільних новацій. Звідси впливають наміри виявити потенціал культури, його внутрішні резерви, відшукати можливості її активізації. Розглядаючи культуру як засіб людської самореалізації, можна виявити нові імпульси, які можуть впливати на історичний процес, на саму людину.

Ось чому в сучасній культурології проявляється зацікавленість культурою як фактором соціального розвитку. Деякі дослідники приходять до висновку, що власне духовні риси, соціокультурні ознаки конкретного суспільства або навіть цілого регіону накладають відбиток на соціально-історичну динаміку. Багато дослідників пов'язують долю світу з філософським вивченням культури загалом або культури окремого народу.

Однак радикальність і невідворотність змін, які відбуваються в сучасності, сприймаються свідомістю конкретної людини як щось чуже для її власних прагнень. Виникає прірва між самовідчуттям певного індивіда та об'єктивним потоком культурної творчості. Людина намагається зрозуміти, звідки виникають традиції, що не мають своїх авторів, чому стають непередбаченими наслідки культурних акцій, який кінцевий результат сучасного цивілізаційного розвитку людства.

Порушення екологічного середовища також викликає потребу у вивченні культурних феноменів. Такі наслідки людської діяльності, як виникнення озонових дір над Землею, забруднення океанів та рік, визначаються як результат згубної господарської практики людини. Не менш актуальним є ще один аспект культурологічного аналізу – культура і суспільство, культура та історія. Яким чином культурний процес впливає на суспільну динаміку? Що принесе культурний розвиток історії? У минулому соціальний цикл був набагато коротшим від культурного. Індивід, з'явившись на світ, заставав певну структуру культурних цінностей. Вона не змінювалася протягом багатьох століть, регулюючи життя кількох поколінь.

У ХХ ст., на думку багатьох учених, відбувся розрив соціального та культурного циклів. Це одна з історичних закономірностей ХХ ст. Тепер протягом одного життя чергується декілька культурних епох. Накопичення знань у сучасному світі відбувається дуже швидко. Така динаміка випереджає процес осмислення суспільних закономірностей. У зв'язку з цим особливу роль відіграє можливість дослідника зафіксувати ті закономірності, які є характерними для культурної практики.

Актуальність культурології визначається також кризою сучасної просвітницької та постпросвітницької культури. У суспільній свідомості ці моделі культури переплетені між собою, через що створюються складні колізії в сьогодиншньому розумінні самого феномену культури. Ось чому дуже важливо показати, як різні компоненти просвітницької моделі культури стають об'єктом культурологічного знання, викликають прагнення знайти потенціал культури, її внутрішні резерви, відшукати можливість її активізації.

Культурологію можна визначити як відносно нову дисципліну, яка вивчає, по-перше, культуру загалом, по-друге, окремі явища культури (матеріальну культуру, духовну, побут тощо). На сьогодні відомо багато визначень культурології, серед яких можна виділити такі основні:

– культурологія – це самостійна наукова дисципліна в системі соціальногуманітарних знань; культурологія – це комплекс дисциплін, що вивчають культуру за історичною вертикаллю її розвитку, соціальним функціонуванням із визначенням кінцевого результату системності культурного феномену;

– культурологія – це сукупність дисциплін, що вивчають культуру і намагаються досягнути її як цілісне явище із врахуванням надбань супутніх дисциплін, а також із позиції культурології, національних, регіональних особливостей в їхньому історичному розвитку.

Отже, культурологія – це система знань, які стосуються закономірностей існування та розвитку, способів досягнення культури. Хоча культура стала предметом пізнання з часу виникнення філософії, оформлення культурології як окремої галузі гуманітарних наук відноситься до Нового часу та пов'язане із філософськими концепціями історії Джамбатіста Віко (Італія, 1668-1744), Йоганна-Готфріда Гердера (Німеччина, 1744-1803) та Георга Гегеля (Німеччина, 1770-1831).

Основоположний вплив на становлення та розвиток культурології здійснили Вільгельм Дільтей (Німеччина, 1883-1911), Генріх Ріккерт (Німеччина, 1863-1936), Ернест Кассіер (Німеччина, США, 1874-1945) та Освальд Шпенглер (Німеччина, 1880-1936). З останнім пов'язані одна з найбільш цікавих концепцій і злет широкого громадського інтересу до культурології. Основні ідеї та концепції культурології ХХ ст. пов'язані також із іменами Зігмунда Фрейда (Австрія, 1856-1939), Карла Юнга (Швейцарія, 1875-1961), Михайла Бердяєва (Росія, 1874-1948), Еріха Фромма (Німеччина, 1900-1980), Макса Вебера (Німеччина, 1864-1920), Арнольда Тойнбі (Англія, 1889-1975), Карла Ясперса (Німеччина, 1883-1969), Мартина Бубера (Німеччина, Ізраїль, 1878-1965) та інших.

Сьогодні відомо кілька моделей культурологічних досліджень:

- класичні підходи з чітким розмежуванням вивчення суб'єкта та об'єкта пізнання, їхнього раціонального потрактування;
- культурологія є об'єктом відбиття повсякденного життя людини і формою узагальнення, виводячи її на рівень діалектики;
- заперечення можливості вивчення в повному обсязі досягнень культурних надбань народів, народностей, націй, цивілізацій, їхнього пізнання та узагальнення, особливо щодо своєї культури та значення впливу на неї «чужих» культур.

Саме уявлення культурології допомагає в наш час подолати так званий «європоцентризм», сприяючи формуванню уявлень про особливості різноманітних культур. Розмірковуючи про культуру, не можна брати до уваги лише одну перспективу, характерну для європейського періоду історії. Знання власної культури ще не дає знань про інші культури, кожна з яких повинна розглядатися у своїй самостійності та самотності. На перший план тут виходить не те спільне, що характеризує будь-яку культуру, а окремність її індивідуальних проявів, своєрідність та особливість її історично конкретних форм. Крах культурного європоцентризму, тобто спосіб думати про культурність різних і неподібних один до одного народів за їхньою відповідністю лише одному – європейському взірцю, став причиною виникнення науки про культуру – культурології, яка ставить своїм завданням напрацювання знань про різноманітні культури.

Насправді, сучасні культурологічні дослідження змушують критично подивитися на власну культуру та притаманний їй тип людини. Сучасна людина починає розуміти, що культурна самотність її народу невід'ємна від культурної самотності інших народів. Отже, одна із особливостей культурологічного світосприйняття – з'ясування і зрозуміння історичної і культурної відносності сучасної культури, її кордонів, з'ясування взаємозалежності і взаємозв'язків різних її складових. Сучасна культура – це багатство самотніх культур, які знаходяться у взаємодії одна з одною.

Але культура – це не лише багатство національних культур, це також світова культура, єдина культурна течія зі Сходу на Захід і навпаки. Сьогодні відповідно до долі культури виробились два різних розуміння, два погляди –

це «оптимістичний» і «песимістичний». Оптимісти впевнені, що світова культура на вірному шляху, що майбутнє за наукою, технікою, інформацією, що цінності західної культури є типовими та істинними, а західний спосіб життя – єдино правильним. Песимісти, навпаки, вважають, що сучасна світова культура рухається в бік занепаду.

У пошуках розв'язання цієї проблеми сьогодні існує два шляхи. Один – це вирішення кризових явищ культури завдяки розвитку науки, освіти та свідомого підходу до всього. Інший, або «альтернативний» – повернення людського роду чи до різних модифікацій релігійної культури, чи до форм життя, які найбільш прийнятні для людини – відчуття єдиного цілого з природою та космосом, формами буття людини, звільненими від влади техніки. Важко не помітити, що обидва підходи є досить органічними для нашої культури і реально здійснюються, так само як постійно набирають сили кризові явища.

Ще одна особливість сучасної культури – формування поряд із традиційним її образом нового. Традиційний образ світової культури пов'язаний, перш за все, з ідеями історичної та органічної цілісності, уявленнями про традиції. Новий образ культури все більше асоціюється з космічними та екологічними ідеями, з естетичними ідеями єдності людства та його долі. При цьому новий образ культури народжується поряд із новим образом людини.

Сьогодні багато людей приходять до висновку про неблагополучність свого життя, життя оточуючих та шукають вихід із складної ситуації. Екологічний рух, педагогічні експерименти – все це пагони нової альтернативної світової культури.

Спостереження підказують, що ми живемо в перехідний період, коли завершується існування і розвиток одного типу людини і складаються умови для створення нового типу. У цих умовах слід не лише вивчати існуючий тип людини, а й готувати умови для формування людини наступної нової культури і цивілізації. Якщо така робота буде ефективною, то це приведе до появи іншої, «постновоевропейської» людини. При цьому, вочевидь, «постновоевропейська» людина буде мати іншу психіку і зовнішність, буде з іншими душевними пориваннями і проблемами. Новоевропейська особистість, до якої ми звикли, або стане елементною основою для іншого цілого, або взагалі зникне з її надзвичайними потребами, егоїзмом і егоцентризмом. Що саме їй прийде на зміну – питання дуже цікаве, але на сьогодні на нього неможливо відповісти.

У якості ще однієї особливості сучасної культури можна визначити формування нового типу культурної взаємодії, яка містить у собі: поступову відмову від спрощених раціональних схем вирішення культурних проблем, створення нових шляхів вирішення культурних завдань. Більшого значення набувають здібності до розуміння чужих культур і точок зору, критичний аналіз власних підстав для дії та її межа, визнання чужої культурної самобутності і чужої істини, уміння увести їх у свою позицію, визнання

закономірності існування багатьох істин, уміння будувати взаємини на принципах розумного компромісу. Такі окремі риси культурного контексту, в якому розвивається сучасна культурологія.

Предмет культурології – наука про культуру; що досліджує генезу, функціонування та розвиток культури загалом. Вона, як зазначається в науковій літературі, претендує на вивчення культури в її усій повноті проявів і в її сутності.

Метод культурології – це єдність пояснення та розуміння. Кожна культура є смисловою системою, що має свою сутність, свою внутрішню логіку, що досягаються шляхом раціонального пояснення. Раціональне пояснення є реконструкцією культурно-історичного процесу, виходячи з його загальної сутності, виділеної та зафіксованої у формах міркувань. Це припускає використання ідей та методів філософії, яка виступає спільним методологічним ґрунтом культурології. У той же час, як і будь-яка гуманітарна наука, культурологія не може обмежуватися лише поясненнями. Адже культура завжди спрямована до людської суб'єктивності та не існує поза живим зв'язком із нею. Ось тому культурологія для досягнення свого предмета потребує розуміння. Вищим досягненням культурології є повнота розуміння, яка спирається на повноту пояснення, що дозволяє проникати в життєвий світ інших культур і глибше осягнути свою власну.

Досягнувши повного розуміння, культурологія сприяє діалогу різних культур, який веде до взаємного обміну та взаємного збагачення їхніх творчих досягнень. Культурологія вивчає не лише культуру загалом, але й різні, часто дуже специфічні, сфери культурного життя, взаємодіючи з антропологією, етнографією, психологією, соціологією, економічною теорією, лінгвістикою та іншими науками, в той же час зберігаючи власне обличчя та розв'язує свої власні експериментальні завдання. Взагалі культурологія може вивчати будь-який предмет, будь-яке явище (навіть явище природи) за умови, що вона знаходить у ньому зміст, реалізацію творчого людського духу.

Проблеми сучасної культурології перш за все пов'язані з можливостями та перспективами людини, які відкриваються через культуру (зокрема через інші культури) драму і трагедію власного буття, його духовну безкінечність. Із усього випливає, що метод культурології невід'ємно пов'язаний з культурою, яка виконує чітко визначені функції:

– естетичну, яка передбачає формування високих естетичних рівнів і спадковості щодо їхнього сприйняття суспільством;

– інформативну, яка надає інформацію про культурні досягнення людства, народу, нації, держави, регіону протягом історичного часу і виробляє моделі використання досягнень;

– оберігаючу, яка передбачає збереження, консервацію і функціональність пам'яток історії та культури в соціумі, їхню трансформацію в сучасні культурні процеси;

– виховну, яка покликана пропагувати взірці для наслідування з метою розвитку кращого, що залишили попередники;

– пізнавальну, за допомогою якої подається цілісна картина світу, поєднуються результати наукового, ціннісного та художнього його відображення;

– регулятивну, яка здійснює регулювання взаємовідносин і діяльності людей;

– нормативну, яка вміщує надзвичайно широке коло вимог, що висуваються до духовного світу людини, її знань, світогляду, моральних якостей;

– оціночну (аксіологічну), за допомогою якої виражається якісний стан культури;

– світоглядну, яка синтезує в цілісну і завершену форму систему чинників духовного світу особи – пізнавальних, емоційно-чуттєвих, ціннісних, вольових.

Сучасна культурологічна наука вважає своїм предметом систему знань, яка могла б впливати на формування культури суспільства, стати самостійною галуззю суспільно-гуманітарних знань. З огляду на нагальність цієї проблеми, необхідно розробити концепцію культури, яка могла б зв'язати теоретичні й практичні уявлення та їхнє втілення в усі сфери людської життєдіяльності; розробити методологію для забезпечення комплексного дослідження культури як цілісного явища; виробити концепцію єдності набутків культур народів світу та усунути антагонізми серед них; упровадити системні підходи аналізу культури до державної політики і втілити її в діяльність системи управління; сформувати культурні потреби людини як на робочому місці, так і в активно-дієвому використанні позаробочого часу; враховувати «досягнення» технократизму, раціоналізму, маскультури, що особливо поширилися у ХХ ст., із тим, щоб уберегти людину від їхніх згубних впливів і компенсувати їй засобами культурології комфортне співіснування у модернізовано-технологічному світі.

Говорячи про **предмет культурології**, слід мати на увазі три головні пізнавальні орієнтації – філософську, історичну і теоретичну. Відповідно до цього, в сучасності в культурології розрізняють:

– філософію культури (культурофілософію);

– історію культури;

– науки про культуру.

Отже, **філософія культури** – це визначення підходів до вивчення суті, мети та цінності культури, її умов і форм проявів. Адже розуміння культури та її вивчення сформувалися в середовищі філософських дискусій під час обговорення питання про специфіку та основи історичного вивчення суспільства і людини. Культурофілософія в рамках філософії досліджує ідею культури, її цілі та принципи. Філософія культури на філософському рівні і в контексті філософських концепцій розглядає умови та фактори, необхідні для розвитку та удосконалення культури. Предметом культурофілософії є філософський аналіз форм культури, їхнє значення, а також критика з точки зору вищої ідеальної цілі та цінностей культури.

Виділення культурофілософії, як відносно самостійної галузі філософських досліджень відбулося завдяки розподілу наук про природу та науки про культуру як феномен, протилежний природі, тобто про людину, суспільство як різних від природи об'єктів пізнання. Поширеною є думка, що філософське розуміння культури являє собою розуміння не будь-якої культури, а тільки тієї, яка утворює культурний світ, культурне існування європейця, якому притаманні розум, раціональне мислення. В історії філософії зафіксовано, що проблеми, які є предметом культурофілософії, привертали увагу багатьох філософів. Уперше сам термін «культурофілософія» запровадив німецький поет-романтик Вільгельм Мюллер (1794-1827) на початку XIX ст.

Щодо **історії культури**, то у сьогоденні в наукових колах панує думка, що її засадничою метою є розуміння того, як проходить формування та становлення явищ і культурних подій, що в культурі повторюється, а що залишається сталим, і чому, в якому напрямку і з яких причин здійснюються культурні процеси.

Важливим елементом, який необхідно на сьогодні враховувати при обговоренні предмету культурології, є неоднорідний характер **науки про культуру**. Відомо, що в культурологію до цих пір роблять свій внесок різні дисципліни: антропологія, соціологія, психологія, історія, педагогіка, мовознавство. Всі вони з різних боків і по-різному вивчають культуру та культурні явища. Насправді ситуація ускладнюється ще й тим, що існує багато різних шкіл і навіть індивідуальних версій визначення терміна культури.

Саме тому в культурології стільки теорій, скільки є відомих культурологів. Наприклад, є «семіотичні» версії культури: Юрій Лотман (Росія, Естонія, 1922-1993), «мистецтвознавчі та літературознавчі»: Марат Бабін (Росія, 1929-2010), Сергій Аверінцев (Росія, Австрія), «діалогічні»: Володимир Біблер (Росія, 1918-2000), «історичні»: Михайло Бахтін (Росія, 1895-1975); Арон Гуревич (Росія, 1924-2006), «методологічні»: Альфред Кребер (США, 1926-1960); Клайд Клакхон (США, 1905-1960), «антропологічні»: Маргарет Мід (США, 1901-1978) та інші. І всередині кожної науково-дисциплінарної версії розуміння культури часом суттєво відрізняються. У дослідженнях культурологів вивчаються різноманітні аспекти, явища та процеси культури, причому в реальності пізнання завжди починається із окремих явищ.

Більшість культурологів сходяться на тому, що у розвитку культурології можна виділити наступні засадничі теоретичні напрями або концепції:

- еволюційну;
- психологічну;
- функціоналістську;
- структурно-антропологічну;
- постмодерністську.

Формуванню **еволюційної** концепції передували емпіричні дослідження культури, які проходили насамперед у межах етнографії та етнології. У результаті цього були отримані широкі знання про побут, звичаї, інституції,

спосіб існування різних народів і здійснено першу систематизацію. Після цього вже наукове еволюційне пояснення спиралося на дані емпіричних досліджень. Для емпіричного пояснення були характерними: метод порівняльного аналізу різних культур, а також співвідношення сучасної європейської культури із попередніми культурами; філософсько-психологічне тлумачення культурних феноменів.

Психологічна концепція сформувалася в другій половині XIX ст. і до нашого часу пройшла у своєму розвитку три етапи. На першому етапі використовувалось переважно філософсько-психологічне уявлення, на другому етапі такі психологічні концепції, як біхевіоризм, психоаналіз, на третьому – до них додалася теорія інформації. Суть психологічної концепції можна пояснити із самої її назви: для пояснення культурних феноменів їх прирівнюють до психологічних, а потім на підставі отриманих психологічних характеристик пояснюють особливості культури.

Функціоналістична концепція дає пояснення культури на підставі структурно-функціональних уявлень. У XIX ст. англійський філософ і соціолог Герберт Спенсер (1820-1903) запропонував розглядати людське суспільство як єдине ціле, а його елементи – як функціональні частини цього цілого. На відміну від означеного сучасний функціоналізм висуває в якості базового поняття «систему». У культурології одними із перших працювали в цьому напрямку англійські культур-антропологи Броніслав Малиновський (1884-1942) та Альфред Редкліфф-Браун (1881-1955), які запропонували розглядати культуру як ціле, кожний елемент якого (одяг, релігія, традиції) виконує свою функцію. Відмовляючись від принципів історизму та еволюціонізму, прихильники функціоналізму почали розглядати культуру як самостійні системи та функціональні організми.

Структурно-антропологічний підхід у культурології виникає тоді, коли на галузь вивчення культури поширюється метод сучасного мовознавства. Структуралісти відмовляються від еволюційного та психологічного пояснення культури. Для них культура являє собою символічну систему. Природа цієї системи або не пояснюється, або потрактовується в одних випадках за допомогою категорій несвідомого, в інших – як принципи, на підставі яких людина структурує свою пізнавальну діяльність і формує уявлення про світ і про себе.

Якщо спочатку під **постмодернізмом** науковці розуміли один із сучасних напрямів у мистецтві та філософії, то сьогодні мається на увазі сучасна фаза розвитку західноєвропейської культури. Якщо порівнювати модерністську культуру з постмодерністською, то слід зазначити, що основними ознаками першої є: прагнення до побудови єдиної системи культурних норм, злагоди та порядку, встановлення істини як критерію знань, визначити науку провідною сферою культурної свідомості, окреслити пріоритет соціального та загального перед індивідуальним і приватним. А основними пріоритетами другої є: відмова від побудови єдиної системи культурних норм на користь багатьох часткових нормативних систем, замість злагоди і порядку – розрізнення, розбіжність, пріоритет не науки, а, насамперед, мистецтва.

Завершуючи характеристику концепцій культурології, ще раз слід звернути увагу на те, що йдеться не про конкретні дослідження чи авторів, а про підходи та методи, які отримали визнання. При цьому вказані лише переважні, а не всі концепції.

Культурологів давно цікавить проблема походження людини. Відповідь залежить від того, як розуміється людина, як вона співвідноситься з іншими феноменами, які вивчаються в гуманітарних науках. Якщо людина виділилася із тваринного світу, то за яких умов та причин, що спричинило це? Пристосування до нових умов, праця, спільна діяльність та спілкування, мова? На ці запитання відповідей безліч, оскільки знахідки, що засвідчують буття людини, відсуваються у часі щораз далі й далі. Щороку археологи знаходять нові свідчення діяльності на Землі людини розумної. Людина розумна, тобто така, яка свідомо здійснювала трудовий процес, з'являється на рубежі середнього і верхнього палеоліту. Вважається, що це вже «справжня» людина, за науковою термінологією – **Homo sapiens sapiens**.

Цей період став межею, яка відокремила світ людини від світу тварин, і засвідчує витоки формування культурних процесів, що відзначають вчені при аналізі найдавніших пам'яток. Вони підтверджують тезу про те, що праця стала вирішальним чинником у становленні людини, надала їй перевагу над іншими біологічними видами і зберегла протягом тисячоліть людський рід.

Найпростіші засоби та інструменти, що були виготовлені з кістки, рогу, каменю, стали сходинкою до створення фігуративних зображень, а отже, фіксації інформації доступними засобами, які умовно називаються протописемністю, а також накопичення досвіду, який передавався з покоління до покоління. Але слід пам'ятати, що, у тваринному світі є також позагенетичний спосіб передавання досвіду від однієї особини до іншої. Наприклад, досліді з вищими мавпами свідчать про те, що їх можна навчити використовувати знаряддя праці і навіть користуватися примітивною мовою глухонімих. Мавпа, яка знає мову глухонімих, може навчити їй інших осіб зграї. Це дало підставу деяким авторам говорити про існування у тварин елементарної культури чи пракультури.

Тварини мають елементарний засіб передавання досвіду, однак у них відсутні позагенетичні засоби закріплення цього досвіду всередині виду чи популяції. У людини з виникненням виробничої діяльності з'явилися й інші, окрім статевих ознак, матеріальні чинники, в яких фіксувався і з якими, водночас, передавався від покоління до покоління попередній досвід. Такими матеріальними структурами були виготовлені знаряддя праці (про що вже говорилося вище). Із початком фіксування у засобах виробничого досвіду кожне нове покоління, вступаючи у життя, отримало у своє розпорядження матеріалізований досвід попередніх поколінь, збагачувало його і передавало далі. Виникнення нового засобу фіксування і передавання досвіду мало своїм наслідком появу особливого матеріального процесу – еволюції знарядь.

Розвиток знарядь праці суперечив морфологічній будові організму людини і починав вимагати приведення його у відповідність до потреб подальшого